

Razvitak hrvatskih otoka

OTOCI U BLIZINI VISA I KOMIŠKO RIBARSTVO

Otok Vis sa zapada i juga okružuje nekoliko manjih otoka i otočića oko kojih su u prošlosti ribarili komiški ribari. Ti su otoci i danas u sastavu grada Komiže, jedinice lokalne samouprave s najvećim teritorijalnim morem u Hrvatskoj i vjerojatno s najvećom površinom uopće. U pravilu su to nenaseljeni otoci ili im se stanovništvo značajno smanjilo.

Najveći među njima je Visu najbliži otok **Biševo** na jugozapadu, udaljen približno 5 nautičkih milja (9 km) od

Rijetka slika sredozemne medvjedice

Komiže, a samo 2,2 Nm (4 km) od rta Stupišće. Površina otoka je 5,31 km² (iako ima izvora u kojima se tvrdi i 5,84 km²), a najveći je vrh Straženica visok 240 m. To je brežuljkast otok koji se pruža u smjeru sjever-jug, građen od vapnenaca, a prepun je špilja na 14,9 km dugim strmim obalama. Po špiljama neki čak izvode i naziv otoka jer 'bišav' je pridjev koji se rabi za trulo i rupičasto drvo. Najpoznatije su dvije zaštićene kao geomorfološki spomenici prirode - Medvidina i Modra špilja. Medvidina je mnogo veća i smještena je na južnoj strani otoka, a ime je dobila po već gotovo izumrloj vrsti tuljana nazvanoj sredozemna medvjedica. Modra špilja je mnogo poznatija, a smještena je u uvali Balun na istočnom dijelu otoka, u blizini naselja i uvale Mezuporat. U nju se od 1884. ulazi čamcem kroz umjetno

ISLANDS NEAR VIS AND FISHING INDUSTRY IN KOMIŽA

Fishermen from the town of Komiža on the island of Vis used to fish in coves and shallows of the nearby island of Biševo, but also in vicinity of more distant islands of Sveti Andrija, Brusnik and Jabuka. Out of these islands, Biševo and Sveti Andrija used to be inhabited, but today the situation is such that no more than twenty persons reside on Biševo. When the small fish became scarce in fishing grounds around these islands, fishermen from Komiža ventured to the distant island of Palagruža, close to the Italian coast. There they fished for centuries and, every evening when weather conditions were favorable, many boats would gather in Komiža port from where the race to Palagruža would start because, considering the limited space, it was highly significant to be among the first ones to reach favorable fishing spots. Nowadays the residents of Komiža are no longer in fishing business: many have left the town and live all over the world, mostly in California where they have also proven to be quite successful in fishing industry.

probijeni ulaz. Za sunčanih se dana i za mirna mora oko podneva sunčane zrake, koje prodiru kroz podvodni otvor, odbijaju od morskog dna i osvjetljavaju špilju modrom, a predmete u vodi srebrnastom bojom. Ta je špilja vrlo slična špilji na Capriju u Italiji, ali je mnogo atraktivnija i raskošnija te je omiljena meta izletnika.

Crkvicu Sv. Silvestra izgradio je 1050. godine Splitsanin Ivan Grlić i uz suglasnost neretvanskog kneza Berigoja poklonio je benediktincima s Tremitskih otoka, koji su ga zauzvat primili u svoj red. Pretpostavlja se da je crkva izgrađena na mjestu nekadašnje bizantinske utvrde iz Justinijanova doba. Tom je darovnicom osnovan benediktinski samostan koji se dva stoljeća kasnije, zbog opasnosti od gusara, preselio u Komižu, na mjesto današnjeg Mustera ili crkve Sv. Nikole, zaštitnika pomoraca i putnika.

Osnivanje samostana je prva vijest o otočkoj naseljenosti. Na početku 20. stoljeća bilo je na Biševu približno 300 stanovnika u sedam zaselaka: Mezuporat, Vela Gora, Potok, Poje, Nevaja, Porat i Salbunara. Stanovništvo se pretežno bavilo stočarstvom, vinogradarstvom i ribarstvom. Zabilježeno je da je neposredno poslije Prvoga svjetskog rata otok davao 50

plavca. Glavna je uvala Porat na zapadnom dijelu koja je zaštićena od juga i bure te Mezuporat na istočnom, uvala kojega je zaštićena od juga. Središnji otočki zaselak je Poje u kojem se nalazi i spomenuta crkva i gdje je 1938. godine bila izgrađena i škola. Do tog su mjesta u sredini otoka nje-mački zarobljenici u Drugome svjetskom ratu izgradili jedinu otočku makadamsku cestu od uvale Mezuporat. Lovišta male plave ribe oko otoka Biševa bila su najbolja na čitavom viškom ribolovnom području. Na prvome je mjestu to je bila uvala i pličina

Unutrašnjost Modre špilje na Biševu

Crkva Sv. Silvestra

Uvala Porat na Biševu

Poje - središnji zaselak Biševa

Trišjavac (Trešljavac) na južnom dijelu otoka, ali dobra su lovišta bile i njegove preostale uvale. Na biševskim su lovištima zabilježeni najveći pojedinačni ulovi. Tako je u jednoj noći u 18. stoljeću ulovljena 31 t, 1909. s potegačama i vojkama 40 t, a 1936. godine 45 t sardela, što nije zabilježeno nigdje na Jadranu do pojave velikih mreža plivarica. Zabilježeno je kako se jedna trećina lovine s Trišjavca morala od 1621. davati za zidanje hvarske katedrale, što je prestalo tek 1857. godine kada su komiški ribari eliminirali ovo lovište iz popisa ždrjebanih lovišta. Tada je uprava katedrale radi zadržavanja crkvenih prihoda opremila vlastite ribolovne ekipe za ribolov oko Biševa. Inače na brakovima i podmorskim grebenima oko Biševa love se i jastozi te iglice u kasnoj jeseni.

Broj se stanovnika u posljednjih nekoliko desetljeća dramatično smanjio pa ih je u popisu iz 1991. godine zabilježeno samo 14. Ipak po nekim nedavnim procjenama stalnih stanovnika ima nešto više, možda i 25. No svi su oni u visokoj životnoj dobi i stoga nije daleko dan kada će se Biševo priključiti ostalim našim nenastanjenim otocima, s povremenim stanovnicima tijekom vikenda i ljeta. Posljednja je misa u otočkoj crkvi održana davne 1948., a posljednja nastava u školi 1957. godine. Valja ipak dodati da su se svi umrli Biševljani uvijek pokapali u Komiži (u kojoj su mnogi i rođeni) jer na Biševu nikad nije postojalo groblje. To znači da Biševo strogo gledano nikada nije bilo samostalno naselje, već samo svojevrsan zaselak Komiže.

Sličan je slučaj i s drugim po veličini među komiškim otocima, **Svetim Andrijom** (zovu ga i Svetac te Sučadrijevac), otokom koji je odnedavno, smrću posljednje stalne stanovnice Antonije Zanki, praktički nenaseljen. Naseljen je doduše samo povremeno, obično ljeti, članovima obitelji Zanki, njegovim tradicionalnim vlasnicima. Smješten je 13 Nm (22 km) zapadno

Otok Sv. Andrija

od Visa i 11,2 Nm (19 km) sjeverozapadno od Biševa. Pruža se u smjeru jugozapad-sjeveroistok, dug je 3,6 km, širok do 1,4 km, a površina mu je 4,6 km². Građen je od gornjokrednih vapnenaca, ali ima nešto malo dijabaza i melafira. Ima nekoliko vrhova viših od 200 metara, a najviši je vrh Kraljičino 311 m. Obale su vrlo strme i neposredno graniče s dubokim morom. Otok je pokriven gustom makiom, a jedino je naselje, koje je 1953. imalo 64 stanovnika, smješteno blizu uvale Slatina u kojoj je bilo improvizirano izvlačište brodova. Odnedavno je, nakon sanacije komiškog lukobrana, jedna velika *Pomgradova* dizalica, uz pomoć Komižana podrijetlom s ovog otoka, uredila malu rivu i zaštićenu uvalu s izvlačištem brodova Povla buk, što je jedina koliko-toliko sigurna uvala na Svetom Andriji. Na otoku su pronađene ruševine romaničkog samostana i crkve Sv. Andrije, koji su također pripadali benediktincima.

Na brakovima oko otoka ima oko tri-desetak lovišta za malu plavu ribu. Zimi se ovdje love i iglice. Vršama se love kantari i posebno jastozi za koje su ovdje najkvalitetnija lovišta. Komiški su ribari s mrežama stajaćicama lovili oko ovog otoka od 17. stoljeća pa sve do Drugoga svjetskog rata.

Jugoistočno od Sv. Andrije, od kojega je udaljen 1,7 milja (3 km), smješten je nenastanjeni otočić **Brusnik**, dug 300 m, a prosječno širok 150 m. Građen je pretežno od eruptivnog kamena (dijabaza), zbog čije se crne boje vidi iz velike daljine, iako je

Uvala na Brusniku

najviši dio otoka samo 12 m iznad morske razine. Razdijeljen je udubinom po sredini na dva dijela od kojih je zapadni dio širi od istočnoga. Na zapadu se grebeni ruše u more, a na istočnoj niskoj obali stvoren je djelovanjem mora žal od krupnih valutica. Tu je moguće izvući čamac na obalu.

Iako su vjetrovi jaki ima dosta humusa na kojem raste oskudna vegetacija. Nalazi ostataka nekih i sad postojećih školjkaša u kamenu upućuju da se Brusnik uzdigao iz mora tek u zadnjem geološkom razdoblju. Oko Brusnika i okolnih hridi najbogatija su lovišta najkvalitetnije ribe i rakova. Često ga posjećuju ribari sa Svetog Andrije, Biševa i Komiže za lova na sardele. Inače Brusnik je dobio ime

Endemska crna gušterica na Brusniku

po tome što se od njegova eruptivnog kamena izrađuju brusovi.

Zapadnije od otoka Visa, od kojega je udaljen 28,3 milje (48 km), smješten je usamljeni i nenastanjeni otok

Jabuka. Otok se diže iz velike dubine i dostiže visinu od 96 m i vrlo je nepristupačan. Izgrađen je od eruptivnih stijena (augitski dijabazi) i po građi je sličan Brusniku. Iz daljine djeluje poput piramide i zbog svog je usamljenog položaja dobra orijentacijska točka za sve brodove koji plove

Obrisi otoka Jabuke

s talijanske obale prema rtu Ploči. More oko ovog otočića obiluje ribom (plave ribe i zubatac) i rakovima (jastog i škampi), na otoku je gnjezdište galebova, a uspijevaju i endemične vrste biljaka.

I Brusnik i Jabuka su zaštićeni kao geomorfološki spomenici prirode i oba otoka imaju posebnu crnu i zaštićenu, iako međusobno različitu, endemičnu podvrstu zaštićene kraške gušterice. Zbog ponešto željezne rudače u eruptivnom kamenju Brusnik, Jabuka, Svetac i okolno morsko dno stvaraju magnetske anomalije koje mogu izazvati određene probleme u pomorskom prometu. Zanimljivo je da je od sličnog kamenja građen i dio Visa. Pretpostavljalo se da su ti otoci vulkanskog podrijetla, a za to se zbog boje i oblika nezasluženo nekada sumnjičila i Palagruža (Alberto Fortis), koja je građena od čistih vapnenača. Ti su otoci i neznatni dio Visa, zapravo područje na kojem leži Komiza, ipak eruptivnoga i vulkanskog podrijetla, ali nisu posljedica aktivnog vulkana nego su na površinu izbili pomicanjem zemljine kore u trenutku kada je već davno ugašeno njihovo magmatsko ognjište. To je na određen način i utješno jer nema bojazni da bi se na tim mjestima ikad mogli pojaviti živi vulkani.

Južno od Visa, čak bliže talijanskoj obali nego Komizi, ili točnije na podjednako udaljenosti između Italije i Lastova, na otvorenom moru usred Jadrana, nalazi se skupina od desetak otočića, hridi i grebena koja se po

najvećem otoku naziva **Palagruža**. Ime je grčkog podrijetla (pelagosa = pučina), a uz najveći otok tu su još otočići Mala Palagruža (površine 0,05 km²), Kamik od oštra i Kamik od tramuntane (zovu ih i Južni i Sjeverni Kamik), zatim grebeni Barba i Gaće te hridi Pupak, Pupak od levanta i Volići. Oko 3 Nm (5,1 km) jugoistočno od Palagruže i u sastavu iste otočne skupine nalazi se otočić Galijula (0,01 km²), okružen manjim hridima, grebenima i pličinama, a to je najjužniji hrvatski otok uopće.

Na ovom mjestu moramo na trenutak zastati. Razlog je naizgled beznačajan, ali višestruko znakovit za cjelokupan naš odnos prema otocima i

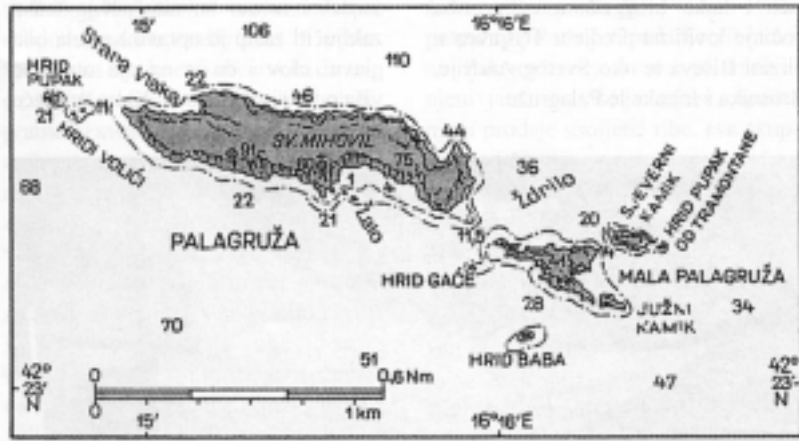
moru u cijelosti. Naime u *Nacionalnom programu razvitka otoka*, usvojenom u Saboru 28. veljače 1997. godine, piše da Palagruža (najveći otok u palagruškoj skupini) ima 20 četvornih kilometara. Taj se podatak, koliko smo uspjeli utvrditi, prvi put spominje u *Pomorskoj enciklopediji* iz 1978. godine, a uredno ga prepisuju svi u međuvremenu izdani priručnici i leksikoni Leksikografskog zavoda *Miroslav Krleža*, koji je pripremio i podatke za Nacionalni program. No u tom materijalu ide se i korak dalje i Palagruža se svrstava na 21. mjesto po veličini među svim hrvatskim otocima. Da je to točno Palagruža bi bila približno četiri puta veća od obližnjih

Zračni snimak dijelaotočne skupine Palagruža

Biševa i Sušca, gotovo kao polovica Lastova. Zaista je teško pojmljivo da u minulih dvadesetak godina nitko nije vidio pogrešku koja se uočava i pri letimičnom pogledu na svaku zemljopisnu kartu. Palagruža naime nema ni trećinu četvornog kilometra (po jedinom drukčijem izvoru 0,29 km²) jer je to otprilike 200 metara uska i nešto više od kilometra dugačka i strma morska stijena. Može se shvatiti tiskarska pogreška, iako povećanje za gotovo sto puta nije lako objasniti, ali je nezamislivo da se više od dva desetljeća jedan netočan podatak višestruko citira i čak svrstava u neke tablice i grafikone. To je vrhunac među brojnim netočnim podacima koje smo uočili u ovom pregledu hrvatskih otoka. On svjedoči o općoj površnosti, birokratskoj nezainteresiranosti i svojevrsnom licemjerju u odnosu prema najvrjednijim dijelovima teritorija koje Hrvatska posjeduje.

Svi su palagruški otoci i otočići strmi, pusti i nenaseljeni i na njima se zbog izoliranosti razvio poseban biljni i životinjski svijet, poput palagruške vrzine, palagruške zečine i neobičnog ljiljana pod nazivom palagruško ptičje mlijeko te posebnih međusobno različitih vrsta gušterica. Vode oko palagruških otoka oduvijek su se ubrajale među ribom najbogatija jadranska područja. Naime odvojak struje što od Otrantskih vrata teče istočnom stranom Jadrana prema sjeverozapadu, odvaja se kod Lastova i zahvaćajući Palagružu skreće prema talijanskoj obali. Struja nosi obalama ove otočne skupine trajno osvježene i obilje planktona i to pogoduje skupljanju i obnavljanju ribljih naselja. Zato je to vrlo zanimljivo ribolovno područje ne samo za plavu ribu, već i za brojne vrste bijele ribe koje na grebenastokoraljnom dnu, gusto obraslom morskom travom, nalaze pogodna životna staništa. Istočno od Palagruže nalazi se tzv. palagruški prag nakon kojega se dotadašnje relativno plitko Jadransko more ruši prema južnojadranskoj kotlini s dubinama i do

Zemljovid Palagruže

1240 m. Palagruža je ujedno kraj otočkog niza koji se preko Pianose i Tremita spaja s talijanskom obalom.

Na liniji Monte Gargano - Palagruža - Komiža i Rt Ploča (Punta Planka) zapadno od Trogira nalazi se najstariji poznati transjadranski plovni put, nazvan i Diomedovim putem po trojanskom junaku čiji su brodovi prema legendi plovili između zapadne i istočne jadranske obale. Ista je linija u srednjem vijeku, posebno između devetoga i dvanaestoga stoljeća, nazivana i benediktinski put. Naime sljedbenici svetog Benedikta iz Nursije podigli su na istaknutim otočkim točkama ovog puta svoje samostane: na Tremitima, Palagruži, Biševu, Svetom Andriji i u Komiži na Visu. Preko tog su puta širili utjecaj kršćanske civilizacije prema istočnojadranskoj obali i unutrašnjosti Balkanskog poluotoka. Nešto se kasnije na istom putu, točnije između Komiže i Palagruže, razvija i tadašnja najfrekventnija poznata pomorska veza na Jadranu – nazvana ribarskim putem.

Na najvećem otoku palagruške skupine sačuvani su tragovi života iz neolita i rimskih vremena te ostaci starokršćanskih spomenika. Sačuvani su i ostaci benediktinske crkve i samostana Sv. Mihovila Arhandela. Na najvišem vrhu Palagruže, na nadmorskoj visini od 91 m, sagrađen je 1875. godine svjetionik koji je najveći na

istočnoj jadranskoj obali s dometom svjetla od 24 Nm. Projektirao ga je ing. Richard Hänisch iz ondašnje tehničke sekcije pomorske vlade u Trstu. Sagrađen je kao jednokatna zgrada s četiri stana i u njemu je znalo boraviti i do dvadesetak svjetioničara s članovima obitelji. Upravo je svjetionik i zaslužan da je u popisu iz 1991. godine Palagruža zabilježila 7 stanovnika. Inače je bio oštećen u potresu, a u Prvom su ga svjetskom ratu srušili Austrijanci da ne bi služio neprijatelju. Svjetionik je obnovljen 1923. godine i zaštićen je kao spomenik kulture.

Veza između Palagruže i komičkih ribara uspostavljala se postupno, ali je zato bila čvrsta i dugotrajna. Ribarstvo se razvija pošto su se iz unutrašnjosti otoka stanovnici oslobođeni straha od gusara počeli trajnije naseljavati u prostranom komičkom zaljevu, posebno pošto je u luci 1583. sagrađen kaštel u kojem je danas uređen Ribarski muzej. Zbog nedostatka većih površina obradivog zemljišta ispod strmih brda koja okružuju zaljev, stanovništvo se okreće ribolovu kao glavnoj gospodarskoj grani. U početku se najviše ribari u prostranom i dubokom zaljevu, gdje su najbolja lovišta Kupinovac, Stara pošta, Mlini, Boci, Zakamiče i Sika na zapadnoj strani otočića Barjaka. Uglavnom se love sardele te iglice, kantari i ostala bijela riba. Kasnije se, kako ribolov

jača i kako broj ribara raste, riba počinje loviti na predjelu Trišjavca u blizini Biševa te oko Svetog Andrije, Brusnika i Jabuke te Palagruže.

Falkuša u Ribarskom muzeju u Komiži

Ribari Komiže bili su dugo vremena najbrojniji na čitavoj hrvatskoj jadranskoj obali i u lovu i traženju ribe najdulje su se otiskivali. Prvi poznati zapisi o trgovini i razdiobi ribe na Visu potječu iz Statuta hvarske komune 1331., a već 1470. godine govori se o lovu, soljenju i trgovini ribom. Od 16. do 20 stoljeća u zajedničkom ribolovnom bazenu Brača, Hvara i Visa 50 posto svih mreža za lov na sardele u vlasništvu je Komižana. Komiža je glavno jadransko ribolovno središte i kasnije glavno središte industrijske prerade ribe. Još 1553. putopisac Giustiniano izvještava da se na Visu love velike količine sardela, čak 3 milijuna komada u jednoj noći, a slavni opat Fortis 1774. govori o ribarstvu kao glavnoj grani privređivanja te da se samo jednom mrežom u nekoliko sati može uloviti i do 150 tisuća riba. Početkom 19. stoljeća iz Komiže se je izvozilo 14.000 barila (barilo = 66 l i 55 kg) soljene ribe, a pri kraju tog stoljeća izvozilo se u Italiju i Grčku i do 20.000 barila. Komiška usmena predaja govori: "Komiza je nastala ol sardel. Kal je

sardel i mrovi su siti." Nije teško zaključiti zašto je upravo sardela bila glavni ulov i da je na nju otpadalo više od 90 posto ulova. Kako se kreće

u velikim jatima, mogući su veliki ulovi, a ujedno ju se može soliti i time spriječiti kvarenje. Ostali je ulov bilo potrebno što prije prodati ili podijeliti. Tek su krajem 19. stoljeća u Komiži i na Brusniku izgrađeni veliki bazeni za čuvanje živih jastoga. Onaj u Komiži i danas postoji. Kasniji je razvitak rashladne tehnike omogućio Komižanima i veće ulove kvalitetnije bijele ribe koju pretežno love parangalima.

Sardela kao glavni ulov, jedna posebna vrsta mreže stajačice (vojga) i jedna manja barka (gajeta falkuša) u cijelosti su obilježile povijest komiškog ribarstva. Vojge su bile mreže stajačice primjerene za manje ribolovne posade od pet ribara. Sporovi između vlasnika mreža potegača i stajačica za lov male plave ribe započeli su u 16. stoljeću i trajali su puna dva i pol stoljeća. Često se vlasnicima vojgi zabranjivalo da love oko otoka Visa i Biševa, a oni su potom odlazili na udaljena područja Sv. Andrije, Sušca i Palagruže. Upravo su sukobi između vlasnika mreža potegača i stajačica,

dakle sukobi između malih i velikih ribara zauzimali središnje mjesto u zapisima o komiškom ribarstvu. Re-dale su se zabrane i odobrenja upotrebe vojgi. Mletačka je vlast u Dalmaciji često surovo kažnjavala njihove vlasnike. Poznati su slučajevi spaljivanja mreža i odvođenja ribara na galije. Zabrane su provodili ratni brodovi, ali je bilo razdoblja kada su ti isti ratni brodovi pratili komiške ribare na njihovu dugom putu do Palagruže da ih zaštite od gusarskih prepada.

U 17. stoljeću sukobljavali su se komiški ribari s ribarima iz talijanske pokrajine Apulije kojima su osporavali pravo na lov oko Palagruže. Čak je jednom došlo do sukoba u kojem su Komižani naprosto rastjerali Talijane. Sukobljavali su se i s ribarima Hvara, Korčule te susjednog Visa. Komižani su se obratili providuru Dalmacije i tek su 1808. godine tzv. Dandalovim dekretom dobili neograničeno pravo ribolova oko Palagruže, što je bila konačna potvrda njihovoga višestoljetna prava. Valja dodati da su se komiški ribari sukobljavali i s Las-

Falkuša opremljena jedrima (crtež)

tovčanima oko lovišta sardela uz otok Sušac i da je u tom sukobu na strani Lastovčana bila Dubrovačka Republika, a na strani Komižana Venecija. Ujedno su komiški vojgari znali odlaziti u ribolov do udaljenog otoka Pianose nadomak talijanske obale.

Falkuša je poseban tip gajete prilagođen za ribarenje, duga od 8 do 9,5 m i široka 2,5 m, koja je na bokovima imala posebne pol metra visoke falke (odatle joj i ime) za skidanje koje su se zvale i mrtve bande. Upravo su falke omogućavale da falkuša bude uspješan i plitak brod u lovu na sardele i da istodobno omogući plovidbu na uzburkanom otvorenom moru prevozeći i do 5,4 tone, ili 90 barila usoljene ribe. Za plovidbu je bila opremljena sa dva jedra, a u posebnim situacijama dodavano je i pomoćno jedro koje se podizalo na poseban jarbol učvršćen na krmi. Posljednja komiška falkuša *Cicibela*, u vlasništvu Alekse Torrea, potopljena je u velikom nevremenu u biševskoj uvali Porat 1986. godine. Falkuša je potom obnovljena i opremljena jedriljem i ribolovnim materijalom te izložena u ribarskom muzeju unutar komiške tvrđave zvane Komuna, gdje je glavni i najzanimljiviji izložak. No zalaganjem Komižanina dr. Joška Božanića te mr. Velimira Salamona i Vladimira Robotića iz Zagreba, prije nekoliko godina napravljena je replika falkuše za Svjetsku izložbu u Portugalu pa je tako ovaj jedinstveni ribarski brod spašen od zaborava.

U prošlosti je bilo uobičajeno da se jadranska lovišta riba određuju ždrijebom. S Palagružom je to bilo sasvim drukčije i nije odlučivala sreća nego snaga i spretnost. Tko bi iz Komiže prvi stigao na Palagružu, hvatao je bolju poziciju za smještaj i izvlačenje ribarskih čamaca na kopno. Jer Palagruža ima oštre i negostoljubive hridinaste obale i jedino uvale Stara vlaka na sjevernoj i Žalo na južnoj strani otoka omogućuju izvlačenje čamaca i te je položaje trebalo osvojiti. Stoga je svaki komiški ribar nastojao pronaći dobre pozicije na Palagruži i tu bi poziciju sačuvala kroz cijeli ribolovni mrak dug 20 dana.

Određenog dana, pred početak ribolova u jednom mraku, svi bi se ribarski čamci postavili u red u komiškoj luci kod lukobrana. Na dizanje zasta-

ve lučkog kapetana, ili na pucanj topa s općinske kule, zaškripala bi vesla veslača sa šezdesetak ribarskih čamaca. Oči Komižana okupljenih na obali pratile bi svoje snažne ribare na ovom natjecanju, na morskoj stazi dugoj 42 milje (više od 70 km) i na jednoj od najdužih regata na svijetu. Kada bi vjetar bio povoljan, vitke su falkuše do Palagruže stizale i za pet sati jedrenja, ali kada vjetra ne bi bilo ribari su bez prestanka veslali i po 15 sati. Oni ribari koji su prvi nogom stupili na Palagružu bili su u Komiži slavljeni kao junaci tog ribolovnog mraka.

Palagruža bi dolaskom Komižana oživjela. Dvije do tri stotine ribara odmaralo se danju u improviziranim kamenim kućicama. Krpili su mreže što su ih pocijepali dupini i solili ribu. Kad bi se spustio mrak odlazili su na more te polagali i dizali mreže. Ostajali su po 20 dana, a potom bi se vra-

žana na Palagružu da bi nakon 1945. potpuno prestao. Opadanje ribolova na Palagruži uvjetovano je smanjenjem jata riba, iseljavanjem, opadanjem prodaje usoljene ribe, sve skupljim održavanjem osjetljivih mreža i prelaskom u nova i manje naporna zanimanja. Danas u Komiži ima samo pedesetak profesionalnih ribara.

Komiža, kako smo spomenuli, svoje postojanje zahvaljuje sardelama. "A kad sardel ni bilo - govorilo se - vajalo je iz Komiže bizat po svitu." A Komižani su najviše odlazili u SAD, u Kaliforniju, u grad San Pedro, obalni grad u blizini granice s Meksikom. U tom ih gradu, kako se tvrdi, ima više od tri tisuće (neki spominju čak i pet tisuća), mnogo više nego u matičnom gradu. Štoviše, kako nam je rekao gradonačelnik Komiže Vicko Mardešić za nedavna posjeta, u telefonskom imeniku obližnjeg megalopolisa Los Angelesa može se pronaći više od 10 tisuća prezimena viškoga, točnije komiškog podrijetla.

Komižani su ustrojili i pokrenuli ribarstvo i ribarsku industriju Sjedinjenih Država na pacifičkoj obali i to im zaista svi priznaju. Tvrdi se da su u SAD udicu donijeli Norvežani, a mrežu Hrvati-Komižani. I danas oni praktički vladaju ribarskom industrijom

Jastožera - zgrada za čuvanje živih jastoga u Komiži

čali desetak dana u Komižu. Nakon toga započinjali su novo takmičenje i sve se to ponavljalo od početka travnja do kraja rujna svake godine.

Komižanima je neograničeno pravo ribarenja oko Palagruže dijelom osporeno i ograničeno na samo 40 čamaca zloglasnom Brijunskom konvencijom iz 1924. između Italije i Jugoslavije. Otada polako opada odlazak Komi-

na pacifičkoj obali. Među njima je najjači Martin Mate Bogdanović, koji u San Pedru ima tvornicu za preradu ribe s više od 17.000 radnika. Stoga zaista ne čudi da svaki američki ambasador u nekadašnjoj Jugoslaviji i sada u Hrvatskoj s velikim poštovanjem često navraća u Komižu.

Šteta što dirljivu priču o uspješnosti i nesalomljivoj izdržljivosti komiških ribara, vjerojatno jednu od najljepših jadranskih priča, pomalo remete neke priče dvojbene istinitosti. Naime na više se mjesta (u nekoliko navrata u reviji *More* i u televizijskim emisijama) isticalo kako su komiški ribari s falkušama dočekali papu Aleksandra III. na Palagruži 9. ožujka 1077. godine i po olujnoj buri predvodili konvoj njegovih galija do Komiže, gdje je on posvetio crkvicu na drevnom Musteru. Aleksandra III., uostalom izgleda jedinog papu koji je prije Ivana Pavla II. posjetio Hrvatsku, spominjali smo već u napisu o otoku Rabu. On je spomenute godine posjetio Zadar i tamošnje ga je svećenstvo pozdravilo "gromkim pjevanjem lauda i kantika na svom hrvatskom jeziku (slavica lingua)". Taj je podatak neobično važan u nacionalnoj povijesti jer svjedoči da su Hrvati kao rijetko koji narod u sastavu zapadnog kršćanstva održavali liturgiju ili njezine dijelove na nacionalnom jeziku. Aleksandar III. se na povratku iz Zadra u Veneciju, gdje je imao sastanak s njemačkim carom Friedrichom Barbarosom, zadržao u Rabu i posvetio stolnu crkvu Sv. Marije.

Je li Aleksandar III. bio na Palagruži i u Komiži? Gotovo sigurno jest jer je tuda prolazio tradicionalni put između dviju jadranskih obala. Vjerojatno su ga dočekali i ispratili benediktinci koji su na Palagruži u to vrijeme imali samostan i crkvicu. Sve ostalo je pod velikim znakom pitanja. Naime, Komiža se počela razvijati tek u vrijeme

mletačke vlasti, dakle poslije 1420. godine, gotovo tri stoljeća kasnije. Možda tek nakon 1483. godine kada je cijeli Vis poharao vojvoda Ercolo iz Ferrare, saveznik napuljsko-ara-gonskog kralja Ferrantea, od kada su nastali i Vis i Komiža. Komiža se kao selo prvi put spominje 1542. godine, a prije toga su se malobrojni stanovnici nazivali "stanovnici uvale Komiža". Dakle, za posjeta spomenutog pape Komiža nije postojala iako je, možda, na njezinu prostoru živjelo nekoliko ribara.

Nije nevažno ni pitanje falkuše. Falkuša je gajeta, a taj se brodić na našem moru pojavljuje u 17., a proširuje cijelom obalom tek u 18. stoljeću. Iako falkuša baštini drevna pomorska i ribarska iskustva, teško da je postojala u vrijeme papina posjeta. Ribari tada, dakle u 11. stoljeću, sasvim sigurno nisu ribarili oko Palagruže budući da su koristili bogata obližnja lovišta. Nisu im još bile potrebne bare s pomičnim stranama za odlazak do udaljenih otoka.

I konačno slavni se je Muster kao benediktinska crkva i samostan počeo graditi tek u 13. stoljeću, kako izričito tvrdi dr. Cvito Fisković u monografiji otoka Visa iz 1974. godine, možda na mjestu predromaničke crkvice od koje nema nikakvih tragova. U to je vrijeme postojala jedino crkva Sv. Silvestra na Biševu, a crkvice Sv. Mihovila iznad Mustera izgrađena je u 12. st.

No uzmimo da je sve to ipak točno. Pretpostavimo da su ribari iz mjesta kojeg nema, s brodom koji još ne postoji, pričekali papu Aleksandra III. na Palagruži i doveli ga da blagoslovi crkvu koja će se graditi za dva stoljeća, ili su malu od pape blagoslovljenu crkvicu, u svojoj bogobojznosti, srušili i izgradili novu. Dakle, da je sve to temeljeno na pučkoj predaji i točno, što taj duboko dvojbeni podatak

znači u bogatoj povijesti Komiže i njezina ribarstva?

Jer uzbudljivoj i slavnoj povijesti komiških ribara zaista ne treba ništa dodavati. Zna se da su u prošlosti od njih ribolov učili talijanski ribari iz Napuljskog Kraljevstva. Zna se da su krajem devetnaestog stoljeća neki komiški ribari poučavali Španjolce i Portugalce ribolovu na Atlantskom oceanu. Spomenuli smo već da su pokrenuli ribarstvo i ribarsku industriju na pacifičkim obalama Amerike. Zbog svoje su nesalomljive upornosti i izdržljivosti proširili naše teritorijalno more u sredini Jadrana dvadesetak nautičkih milja do obala Italije. Oni su matici zemlji svojim jedrima i veslima priskrbili više prostora nego što su drugim državama mnogi koji su rabili puške i mačeve. Stoga njihovoj slavnoj uspomeni zaista ne treba ništa dodavati.

Uspomena na komiške ribare i njihovo palagruško ribarenje zaslužila bi da se u turističke i takmičarske svrhe obnove njihove slavne regate. Takve bi regate sigurno privlačile izuzetno zanimanje svjetske javnosti i takmičara, posebno s pravilima koja su imali ribari, dakle da se jedri kada ima vjetera, a da se vesla kada ga nema. Za takvu bi se ideju mogla zainteresirati i komiška "američka veza". Bio bi to nesumnjivo veliki marketinški i medijski događaj. A u međuvremenu bi svakako trebalo održavati jedan običaj komiških ribara, baštinjen iz davnih vremena - paljenje starih brodova pred crkvom na sv. Nikolu 6. prosinca svake godine. Ako na Visu nema dovoljno starih brodova za tu prigodu, našlo bi ih se dovoljno na drugim otocima ili na obali.

Branko Nadilo